

Центр громадянської
просвіти
«Альменда»
<http://almenda.org>

Міністерство
освіти і науки
України
<http://www.mon.gov.ua>

Громадська ініціатива
Крим SOS
<http://krymsos.com>

Всеукраїнський конкурс уроків «18.05. Право на пам'ять»

010	Скрипка Михайло Степанович	Жовківський районний центр дитячої та юнацької творчості м. Жовква Львівська обл.
------------	-------------------------------	---

Тема: Депортація кримських татар: право на пам'ять.

Мета: Навчальна - ознайомити учнів з передумовами, причинами та основними особливостями депортації кримськотатарського народу у ХХ столітті; простежити життєвий шлях відомого льотчика, героя війни Амет-Хана Султана; визначити подальшу долю кримських татар після депортації; **розвиваюча** - продовжити формування в учнів уміння аналізувати та зіставляти історичні явища і факти; розвивати уміння аналізувати, робити висновки, логічно висловлювати свої думки; **виховна** - виховувати почуття патріотизму, поваги та толерантності до національних меншин, які проживають в Україні, а також співпереживання до тяжкої долі депортованих.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи: метод проблемного викладу з використанням елементів критичного мислення.

Форми навчання: групова, фронтальна.

Обладнання: підручник, карта України, атлас, дидактичні матеріали, презентація «Депортація кримських татар: право на пам'ять».

Основні поняття і терміни: колабораціонізм, окупація, депортація, репатріація, Меджліс.

Основні персоналії: Амет-Хан Султан, Л. Берія.

Основні дати і події: 18 - 20 травня 1944 року.

Очікувані результати: після цього уроку учні зможуть: аналізувати причини та особливості депортації кримських татар; характеризувати життєвий шлях Амет-Хана Султана та описувати подальшу долю депортованих кримських татар.

Хід уроку:

Мотивація учнів, психологічне налаштування до уроку(аудіо вірш «Депортация. Как долго Родина я ехала к тебе!»). 3 хв

СТАДІЯ ВИКЛИКУ

Учитель оголошує учням тему й основні завдання уроку. **СЛАЙД № 3**

Запитання:

- 1) Як ви розумієте тему уроку?
- 2) Що таке національні меншини або етнічні меншини?
- 3) Що Ви можете розповісти про кримських татар? (Вчитель використовує метод «Асоціативний куш» **СЛАЙД № 4**)
- 4)Що, на вашу думку, ви повинні знати в кінці уроку?

ПРОБЛЕМНЕ ЗАПИТАННЯ: Чи можна вважати депортацію кримських татар у ХХ столітті геноцидом в СРСР?

Вчитель: Період 30-40-х років – одна із найстрашніших сторінок в історії України. В роки правління Сталіна репресії торкнулися більше 60 народів та етнічних груп. Їх загальна кількість склала біля 3,5 млн.чол. Вагоме місце посідали репресії проти кримських татар.

Робота над поняттям (учні записують в зошит)

Репресії – це комплекс заходів з арештів, розстрілів і переселення великих мас людей.

В останні роки Великої Вітчизняної війни сталінський режим активно здійснював політику переселення (депортації) кримських татар у райони Середньої Азії, Уралу та Сибіру.

Робота над поняттям (учні записують в зошит)

Депортація – примусове переселення, вигнання чи висилка з постійного місця проживання або з держави окремих осіб чи народів. Застосовується як засіб карного чи адміністративного покарання.

"З" знаємо	"Х" хочемо знати	"Д" дізналися
		Заповняють в кінці уроку.

Дати відповідь на запитання: «Чим були викликані репресії стосовно етнічних народів СРСР в роки війни за часів Сталіна?» допоможе розгляд наступного питання.

СТАДІЯ ОСМИСЛЕННЯ

1.ПЕРЕДУМОВИ ТА ПРИЧИНИ ДЕПОРТАЦІЇ КРИМСЬКИХ ТАТАР.

Напередодні Другої світової війни (1939р) відсоток кримських татар у Криму становив близько 60 %. Здебільшого вони проживали на південному узбережжі півострова **СЛАЙД № 6.**

Для розгляду основних причин депортації вчитель використовує **СЛАЙД № 8.**

Запитання:

1) Яку з перерахованих причин доцільно вважати основною та визначальною? Обґрунтуйте свою відповідь.

У донесенні Й. Сталіну від 10 травня 1944 р. нарком внутрішніх справ СРСР Л. Берія повідомляє, що заарештовано 5381 людину. У цьому ж донесенні зазначалося: «Із частин Червоної Армії в 1941 р. дезертирували понад 20 тисяч татар, які зрадили Батьківщині, перейшли на службу до німців і зі зброєю в руках боролися проти Червоної Армії». Подібне твердження мало

явно провокаційний характер, оскільки означало, що фактично всі призвані в лави Червоної Армії кримські татари зрадили Батьківщині. Однак реальні факти свідчили про те, що більшість кримських татар чесно і мужньо виконував свій військовий обов'язок.

Робота з документом СЛАЙД № 9

Запитання:

- 1) Про що ви дізналися у фрагменті документа?
- 2) Чому на вашу думку кримських татар звинуватили в співпраці з німцями?

Учні записують в зошит поняття

Колабораціонізм - співпраця населення або громадян держави з ворогом в інтересах ворога-загарбника на шкоду самій державі чи її союзників. **СЛАЙД № 7**

У перші місяці Великої Вітчизняної війни 93 тисячі кримчан, в т.ч. близько 20 тисяч кримських татар були призвані до лав Червоної Армії. Багато з них героїчно билися з ворогом і загинули в боях. Друга світова війна обійшлася кримськотатарському народу дорогою ціною. У цій війні брало участь близько 60 тисяч кримських татар, 36,3 % з їх числа загинули на полі бою, 17 тисяч кримськотатарських хлопців і дівчат були активістами партизанського руху, 7 тисяч брали участь у підпіллі, більше 20 тисяч наших співвітчизників були насильно вивезені фашистами до Німеччини. Німці вщент спалили і стерли з лиця землі 127 кримськотатарських сіл.

Вчитель акцентує увагу учнів на тому, що колабораціонізм серед кримських татар було рідкісним явищем та не мав широкого поширення.

2. 18 ТРАВНЯ 1944 РОКУ: ПОГЛЯД ЧЕРЕЗ 70 РОКІВ.

Вчитель: (використовує СЛАЙД № 11) День 18 травня кримські татари вважають днем національного трауру. З раннього ранку під дулами автоматів десятки тисяч людей, не завжди встигали зібратися і одягнути дітей, зганялися до місць вантаження і товарними ешелонами відправлялись етапом на схід.

До 16 години 20 травня операція по виселенню татарського народу з Криму

була завершена. На її проведення потрібно було всього лише 60 годин. «Виселено всього 180 014 осіб» – повідомляв Б. Кобулов в черговий телеграмі Л.Берії.

За сучасними даними в результаті операції 18 – 20 травня 1944 р. з Криму було депортовано 194111 осіб, з яких 151064 осіб виселили до Узбекистану, а решту кримських татар переселили до РРФСР та Казахської РСР. Побут переселенців було організовано вкрай погано. Усіх їх було розміщено у спецпоселеннях – селищах, споруджених окремо від існуючих населених пунктів і не раз огорожених колючим дротом. Житло являло собою переважно поспіхом споруджені бараки, напівзбудовані глинобитні хати та землянки. Але не раз поселенцям доводилося попервах ночувати просто неба. Спецпоселенці не мали права залишати місце поселення і мушили працювати тільки за місцем проживання.

Клас ділиться на 3 групи. Кожна група опрацьовує відео фрагмент та роздатковий матеріал спогадів про депортацію та відповідає на запитання.

1 група: Спогади Фатми Меметової: «За день до 18 травня нам сказали, що виселятимуть». **СЛАЙД № 12**

Запитання до джерела:

1. Які емоції у вас викликає цей відеосюжет? Чому?
2. Яким було життя депортованих?
3. Що вас вразило найбільше зі спогадів?

2 група: Спогади депортованого Сейдамета Велієва: «У війну так не помирили, як на чужині». **СЛАЙД № 13**

Запитання до джерела:

1. Яке було ставлення людей до депортованих кримських татар?
2. Що вразило особисто вас у цих спогадах?

3 група: Спогади Гульнари Мустафасвої: «Виганяючи з дому, радянський солдат допоміг нам». **СЛАЙД № 14**

Запитання до джерела:

1. В яких умовах відбувалася депортація кримських татар? Що вас вразило

найбільше?

2. Якою була доля переселенців? Спробуйте визначити їхній емоційний стан.

3. ЗНЕВАЖЕНИЙ ГЕРОЙ СРСР: ЛЕГЕНДАРНИЙ ЛЬОТЧИК АМЕТ-ХАН СУЛТАН.

Вчитель: Гордість кримськотатарського народу, двічі Герой Радянського Союзу, лауреат Державної премії, відомий радянський ас, заслужений льотчик-випробувач СРСР Амет-Хан Султан показав у Великій Вітчизняній війні чудеса льотної майстерності, безстрашність і героїзм. Він довів безмежну вірність батьківщині і народу. **СЛАЙД № 15-16**

Випереджувальне завдання «Амет-Хан Султан – кримськотатарський льотчик-випробувач».

Метод «Сенкан»(вірш з 5 рядків)

Амет-Хан Султан

Безстрашний, вірний Батьківщині;

Воює, літає, захищає;

Пам'ятаємо, шануємо, виховуємо;

Гордість кримських татар.

У 2013 році кримськотатарський телеканал АТР зняв художній фільм «Хайтарма». Це перший в історії незалежної України повнометражний кримськотатарський художній фільм. Картина розповідає про трагедію кримськотатарського народу — депортацію. Головний герой фільму — Амет-Хан Султан. Прем'єра фільму відбулася 17 травня 2013 року, напередодні дня пам'яті жертв депортації кримськотатарського народу.

Вчитель пропонує учням переглянути фрагмент (трейлер) фільму та відповісти на запитання. **СЛАЙД № 17**

1. Визначте головну тему сюжету?
2. Що автор хотів показати у фільмі?
3. Ваше ставлення до головних героїв.

4. НАСЛІДКИ ДЕПОРТАЦІЇ КРИМСЬКИХ ТАТАР.

Вчитель: Однією із найбільших проблем депортованих народів у післявоєнний період була неможливість їх повернення до місць традиційного розселення. Так, згідно Указу Президії Верховної Ради СРСР від 26 листопада 1948 року «Про кримінальну відповідальність за утечі з місць обов'язкового і постійного поселення осіб, виселених у віддалені райони Радянського Союзу у період Вітчизняної війни» депортовані німці, кримські татари та ін. були виселені навечно, без права повернення їх до попередніх місць проживання. За самовільний виїзд (втечу) з місць обов'язкового поселення було передбачене покарання у вигляді 20 років каторжних робіт.

Таким чином, сталінський тоталітарний режим здійснив в Криму широкомасштабні етнічні чистки, які поєднували у собі депортації етносів, нівеляцію культури, історичної пам'яті та самосвідомості репресованих народів. Політика етноциду щодо депортованих етносів Криму не обмежувалася лише їх виселенням за межі етнічної території. Було здійснено комплекс антиправових заходів, спрямованих на знищення історичної пам'яті, мови, культури і самосвідомості депортованих народів.

Учні записують в зошит наслідки депортації кримських татар (СЛАЙД № 18-19).

Робота над фотографіями(СЛАЙД № 20-21)

Бесіда

- 1)Що ви бачите на цих фотографіях?
- 2) Якими заняттями займалися переселенці?
- 3) Що ви можете сказати про їхнє матеріальне становище?
- 4) Що є спільним для цих фотографій? Що автор світлин намагався показати?

Із приходом до влади М. Хрущова ситуація стосовно кримських татар змінилася. Лібералізація суспільно-політичного життя в СРСР сприяла покращенню становища національних меншин. Проте депортовані татари продовжували вважатися зрадниками Батьківщини та не могли повернутися на рідні землі до кінця 80-х років ХХ ст., незважаючи на прийняття Президіумом

Верховної Ради СРСР указу про ліквідацію будь-яких звинувачень щодо кримських татар.

Вчитель залучає учнів до роботи над документом (СЛАЙД № 22).

Запитання

- 1) Розкрийте основний зміст документа.
- 2) Чи вдалося втілити в життя указ Верховної Ради?
- 3) Чи можна вважати цей указ переломним для кримських татар? Відповідь обґрунтуйте.

Робота з термінами і поняттями:

Репатріація – повернення на батьківщину, з поновленням їх громадянських прав, військовополонених та цивільних осіб, які під час війни опинилися за межами своєї країни та перебували тривалий час поза батьківщиною.

Меджліс – найменування законодавчо-представницького органу (парламенту) ряду країн (Іран, Азербайджан), народів (Меджліс кримських татар), а також взагалі Народного зібрання, переважно в арабських і ісламських країнах.

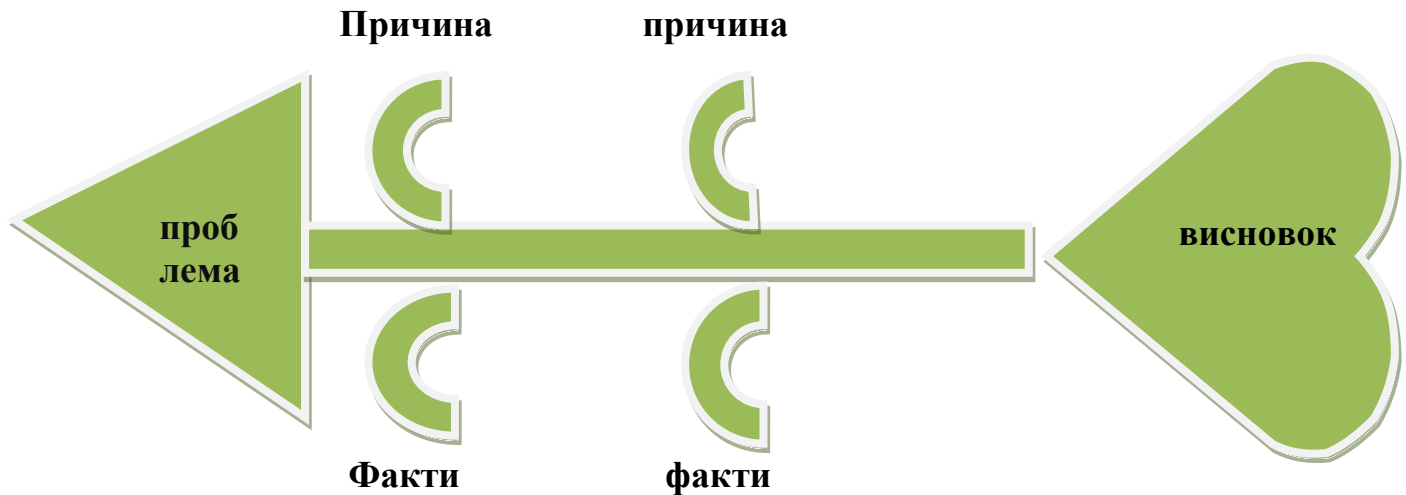
Курултай – національне зібрання, вищий представницький повноважний орган кримськотатарського народу.

Вчитель: Здобуття Україною незалежності створило принципово нові умови буття Кримського регіону. Сьогодні це зона етнополітичного протистояння на території України. Останні події продемонстрували, що кримські татари, незважаючи на скрутне становище, переслідування окупаційної влади, продовжують займати проукраїнську позицію. За даними правозахисників, у XXI столітті спостерігається тенденція еміграції з окупованого Криму (з 300 тисяч кримськотатарського населення близько 10 тисяч на сьогоднішній день змушені були покинути Крим). Росія заборонила в'їзд кримськотатарським лідерам М. Джемільову та Р. Чубарову; закрила основний телеканал – АТР тощо.

Вчитель пропонує учням висловити свої думки щодо подальшої долі кримськотатарського народу в Криму.

СТАДІЯ РЕФЛЕКСІЇ

Вчитель Повернемося до нашого проблемного запитання і спробуємо відповісти за допомогою метода «*Фішбоун*».

Вчитель: Нам ще залишилося заповнити останню графу таблиці «ЗХД».

Підсумкове слово: Проблема депортації кримських татар 1944 року сьогодні надзвичайно актуальна. Трагедія 18 травня, яку пережили кримські татари, вірмени, болгари, греки, німці, на довгі роки залишила незгладимий слід у душах багатьох людей.

Ми повинні пам'ятати про загиблих, шанувати пам'ять усіх людей, які стали жертвами репресій, не забувати тих, хто все своє життя присвятили самовідданій боротьбі за відновлення порушених прав і свобод.

Домашнє завдання

- 1) написати коротке есе, яке буде містити два пункти(що ви дізналися з нової теми та на яке питання ви не отримали відповіді).
- 2)переглянути фільм «Хайтарма» та написати твір про одного з героїв на вибір (за бажанням).

Релаксація

Закрийте очі і пригадайте приємні моменти нашого заняття

- Я задоволений, що під час уроку ви були уважні.

- Я хочу, щоб всі, хто працював добре на уроці – усміхнулися мені, а хто відчуває в собі потенціал ще краще працювати – поплескати собі.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ДО УРОКУ

1. Бажан О. Г. Депортація народів Криму в роки Другої світової війни через призму документів радянських спецслужб // Кримські татари: історія та сучасність: Матеріали міжнародної наукової конференції (Київ, 13-14 травня 1994 р.). – К., 1995
2. Бугай М.Ф. Депортація кримських татар у 1944 р. // Український історичний журнал. – К., 1992. – №1.
3. Бугай Н.Ф. Народы Украины в «Особой папке Сталина»/ Ин-т рос. истории РАН. – М.: «Наука», 2006.
4. Кримські татари. 1944–1994 рр. Статті, документи, свідчення очевидців. – К.: «Рідний край», 1995.
5. Могила Д. В. Перейменування назв адміністративних об'єктів в Криму як наслідки депортації 1944 р. кримських татар, болгар, вірмен та греків // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия «Юридические науки». Том 21 (60). – № 2. – 2008. – С. 301-306.
6. Наберухін А. І. 1944 рік: детатаризація Криму // Кримські татари 1944–1994 рр. Статті. Документи. Свідчення очевидців. – К., 1995.

7. Овчаренко П. Д. Депортація кримськотатарського народу 1944 // Енциклопедія історії України: Т.2. / Редкол.: В.А. Смолій (голова) та ін. НАН України, Інститут історії України. – К.: «Наукова думка», 2004
8. Сталинские депортации: 1928–1953 / Под общ. ред. акад. А. Н. Яковлева; Сост. Н. Л. Поболь, П. М. Полян. – М.: Международный Фонд "Демократия"; Материк, 2005. – (Россия. XX век. Документы).
9. Хаялі Р. І. Кримськотатарський народ в умовах депортації (1944–1967 рр.). Автореф. дис. канд. Істор. наук. – 07.00.01. – Запоріжжя, 2000.
10. http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_155
11. <http://www.khpg.org/index.php?id=1274349040>
12. <http://www.istpravda.com.ua/columns/2011/05/17/38808>

ДИДАКТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

Додаток № 1 для першої групи.

Сімферополь – Про те, що всіх кримських татар виселять за межі півострова, сім'я Меметових дізналася напередодні цієї трагічної події. Страшну новину їм по секрету повідомив начальник місцевого відділу НКВС, який жив разом зі своєю дружиною в їхньому будинку. Але тоді квартиранту ніхто не повірив... Та й як можна було повірити в це, якщо кримські татари, як і представники інших національностей, воювали в лавах Червоної армії. На фронті був і зять Меметових. Однак вранці 18 травня 1944 року в їхній будинок справді прийшли двоє солдат і один офіцер для того, щоб вислати на чужину.

Ті страшні дні 86-річна Фатма Меметова згадує з великою гіркотою. Сьогодні вона живе в мікрорайоні Кам'янка м. Сімферополя, але депортована вона була з Карасубазара, який після виселення кримських татар був перейменований у Білогірськ. У далекому 1944 році Фатмі-ханум було 16 років.

«Давайте, збирайтеся, вас висилають, вам 15 хвилин на збори, – згадує жінка. – Мама в першу чергу схопилася за Коран, ми з сестрою плачемо. Ми навіть не знали, що з собою взяти. Брали все, що попадалося під руки. Так нас і вивезли з будинку».

Всіх кримських татар зібрали біля місцевої електростанції. З 4 ранку до першої ночі люди просиділи там під проливним дощем, після чого їх почали садити у вантажні автомобілі.

Наступним випробуванням для жителів Карасубазара стали вагони для худоби, в які їх повантажили на станції селища Сеїтлер (нині – Нижньогірський). «Двері забивали, вікна – теж, дихати неможливо було. Туалетом для людей служило відро в кутку вагона, яке виносили раз на тиждень. У дорозі нас не годували, один раз зупинилися десь в полі, у відрах нам принесли солоний рибний суп. Якщо його з'їси, то одразу хотілося пити, а води не було. У вагонах люди хворіли, вмирали, одна жінка народила, але дитина теж померла», – згадує Фатма Меметова.

Після болісних 18 днів шляху голодні й завшивілі вигнанці приїхали в Соликамський район Пермської області. Там упродовж цілого року вони не розпаковували свої речі, сподіваючись на швидке повернення додому. Всіх депортованих призначили на роботу. Фатму Меметову спочатку направили в підсобне господарство. Пізніше її перевели «на вуглеподачу на паперовий комбінат».

У 1959 році Фатма Меметова переїхала в Гулістан – місто в Сирдар'їнській області Узбекистану. Там в 1961-му вона вийшла заміж і народила трьох дітей. У рідний Крим змогла повернутися лише в 1996 році.

Додаток № 2 для другої групи

Сімферополь – Сейдамет Велієв зустрічає нас у новому будинку в Сімферополі, який буквально рік тому збудували його дочка і зять. До цього понад двадцять років він і вся його сім'я жили в Джанкої. Сьогодні Сейдамету-ага 78 років. Коли сталася депортація його народу, йому було 8 років. Він, син голови сільської ради, а після окупації Криму німцями – партизана, всю свою молодість чекав, що батько і дядьки повернуться. Але цьому не судилося статися. Досі сім'я не знає, як і де померли їхні родичі.

У травні 1944-го депортація застала сім'ю Сейдамета Велієва в одному із селищ недалеко від Алушти. Тоді в селі були тільки старі, діти і жінки. Всі інші були на фронті. «Серед ночі прийшли і кажуть: «Збирайтеся, вас виселяти будемо». А куди – не знаємо, ніхто нічого не говорить. Сказали тільки йти на околицю села. Туди і пішли. Прийшли ми туди, а мати каже мені: «Іди додому, принеси річ, не пам'ятаю яку, що ми забули». Прийшов я туди, додому, а там вже вартовий стоїть, з автоматом, і не пускають мене і все! Так я річ ту і не зміг забрати. А ще пам'ятаю, як ми ще були там, на околиці, а нашу худобу вже гнали на пасовище, якісь люди господарювали в нашому домі», – з гіркотою розповідає Сейдамет-ага. Дорога з Криму, згадує старий, була довгою і нестерпно важкою. Голод і смерті переслідували людей на кожному кроці.

«Битком, битком був набитий наш вагон. Душно дуже було. А ще пам'ятаю, як десь, ніби як у Казахстані, дідусь з нашого вагона вирішив заглянути в колодязь, який був недалеко від місця, де зупинився наш поїзд. Можливо, він хотів подивитися, чи є там вода, щоб набрати. Дідусь нахилився в колодязь і

впав. А тут дали сигнал, що поїзд іде – так ми його там і залишили помирати. Ні, щоб дістати, не було такого, не дозволяли», – говорить Сейдамет-ага.

Чужина, а це був Узбекистан, теж зустріла кримських татар непривітно. Узбеки ставилися до нових людей обережно і часто – зневажливо, розповідає наш співрозмовник. Багато кримських татар померло саме там, у Середній Азії.

Коли хтось помирав з наших, нашим жінкам доводилося знімати з себе пояси, вкривати ними померлих, і так от їх несли ховати

«Привезли і вивантажили нас недалеко від міста Бекабада. Так от, у цьому Бекабаді так вмирили, що у війну так не вмирили! Мужиків немає. Одні узбеки поруч живуть. Наші люди – голі, обірвані. Коли хтось помирав з наших, нашим жінкам доводилося знімати з себе пояси, вкривати ними померлих, і так от їх несли ховати». Маленькій Ельмаз та її сестрам теж довелося нелегко. Кожен раз у школі або на вулиці інші діти вигукували їм навздогін «зрадники», від чого дівчата плакали. «Пам'ятаю, як у школі нас однокласники обзивали. У нашому класі було 13 кримських татар. Яюсь одна однокласниця вигукнула: «Ви всі зрадники». Так ми їй такий бойкот влаштували, що потім ходила і просила вибачення.

Додаток № 3 для третьої групи

Сімферополь – 83-річна Гульнара Мустафаєва живе в мікрорайоні Кам'янка Сімферопольського району, але родом вона з інших місць – із села Ескі Юрт Бахчисарайського району, що в перекладі з кримськотатарської «старе селище». Саме звідти її сім'я разом з усіма іншими односельцями була силою депортована в далеку Середню Азію.

У сім'ї Мустафаєвих було шестеро дітей, старшого брата Гульнари забрали в Німеччину, а батько був у «трудоармії» (трудова повинність населення). В день депортації, 18 травня 1944 року, разом з дітьми була мати Гульнари та її бабуся.

«17 травня з вечора ходили домівками, всіх допізна записували, а вже 18-го вранці в двері постукали троє солдат. Нам дали 15 хвилин. Всі плакали, не знали, що робити. Поки заспокоїли братиків, нас приїхали вже забирати, ми не знали, що брати з собою», – згадує Гульнара Мустафаєва.

Один із солдатів, який прийшов у будинок Мустафаєвих, вирішив допомогти цій сім'ї.

«У нас вдома був сепаратор для молока, він стояв на кухні прикручений до столу. Цей солдат відкрутив його, засунув у мішок і дав мамі, сказавши, що це нам допоможе вижити. Так і сталося, якби не цей сепаратор, з нас би нікого й не залишилося. Спасибі цьому солдату, ми навіть не запитали, як його звуть», – розповідає співрозмовниця.

Після цього всіх кримських татар із села Ескі Юрт посадили в машини і відвезли на станцію в Бахчисараї, де почали вантажити у вагони. «Ці вагони були такі страшні, брудні, і все одно нас туди заштовхували. Хтось кричав, хтось плакав, хтось шукав своїх дітей. Кожен день хтось помирав. Ховати не могли і тому загортали в ковдри, і залишали тіла на залізничних коліях».

Після болісних 18 днів у дорозі, голодні, завшивілі вигнанці приїхали на станцію Беговат (нині Бекабад) в Узбекистані. Звідти всіх кримських татар почали заселяти в бараки.

«Ми потрапили в радгосп з дивною назвою – Дальверзін №3», – розповідає жінка. Усі кримські татари працювали на бавовні, за це в день отримували 250-300 грамів хліба. Коли повернувся батько Гульнари з «трудармії», він перевіз всю сім'ю в місто Самарканд. Там в 1950 році Гульнара вийшла заміж. У рідний Крим Гульнара Мустафаєва повернулася тільки в 1991 році.